

Ненад ВУКОВИЋ*

КОРЕЛАЦИЈЕ ЈЕЗИКА И МИСЛИ

Апстракт: У овом раду чворно мјесто посматрања књижевног дјела јесте корелат (из логике) „суодносни појам, тј. појам који припада другом појму, тако да један тражи други” (однос: мисао и језик). Ријеч је о корелацијама језика и мисли у дјелима Јанка Ђоновића, заправо о корелацијама језика и мисли Јанка Ђоновића.

Кључне ријечи: *Јанко Ђоновић, писац, корелација, мисао, језик, књижевни језик, стандард*

Загледан у странице које је написао Јанко Ђоновић и промишљајући о његову језику, искрсле су однекуд из предива сјећања ријечи Ива Андрића, ријечи као коментар, одговор, једном нашем угледном лингвисти, везано за језичко чистунство и немијешање екавштине и ијекавштине и могућности посезања ауторова, у тексту, из екавштине у ијекавштину, или обрнуто. Лингвисти су чврсти у ставовима, а суптилни Андрић, који је и нит од свиле могао да осјети под ципелом (како су говорили и за Богдана Поповића), каже да је он стечени екавац, његова мисао нашла је израз у екавштини, али да је ијекавац, какав је некад био, морао би понекад посегнути у екавштину, на примјер, каже Андрић: „Ако бих за тесног човека рекао да је тијесан човјек, некако бих га раскомотио.”

Лингвиста је чврсто у оквирима норме, а писац раскомоћује норму и упозорава на велике могућности језика.

У теоретским расправама читамо да је улога језика већа него што се то сматра... (он је основ и носилац мисли): „без ријечи нема појмова, без њих је немогуће протумачити околни свијет и изградити слику о њему”.

С једне стране језик је психолошки феномен, и као такав проматра се како се презентује у човјековом уму. С друге стране, са социолошког

* Проф. др Ненад Вуковић, ванредни члан ЦАНУ

становишта, језик као производ заједничког живота људи постоји у друштву као средство комуникације.

У размишљањима о корелацијама језика и мисли код писца могући су разни прилази. Могуће је одмах почети од текста! Овдје почети од текста пјесника и прозаисте Јанка Ђоновића. Слиједећи, на одређени начин, Шпицерову теорију, основно мјесто, послије дугог читања поезије и прозних текстова, у Ђоновићеву дјелу, бар за овај прилаз, нашао сам у његовом тексту о *Књижевним њочецима*:

» —————

– Звао сам те, дете, да с тобом мало поразговорам.

– Изволите, господине директоре.

– Твој задатак ‚Благодети мира и услови за његово одржавање‘ садржи лепе, паметне мисли, али оно због чега сам те звао није да те хвалим – иако је задатак оцењен међу најбољима у београдским школама него пре да те критикујем...

—————

– Твој задатак, дете, није написан књижевним језиком. Заоденут је у убого руво, а онако лепе мисли треба заоденути одговарајућом одећом. Да, да, свака садржина тражи своју форму, једно без другог не може. Видим да ме не разумеш, дете. Твој задатак је написан ијекавштином, провинцијализмом, што много смета његовом стилу.

– Ја пишем ијекавштином, господине директоре, због тога што тај дијалекат боље познајем. У екавштини бих више гријешо, – одговорих бојажљиво, тек да се некако одбраним, прозревши директорову намјеру...”

Од овог записа може се ићи кроз Ђоновићево дјело, ићи кроз дјело до писца.

Дмитриј Булатов (у неком другом контексту) би рекао: „Поучни смисао ове приче састоји се у томе што је тај човјек тумачио језик доста уско... Сваки знаковни систем, сваки језик је мислећи уређај.” Слиједећи Булатова, схватамо да је наше сопствено „ја” условљено језиком као средством комуникације. Условљено је у том смислу у којем језик, посредством линеарно изграђених стандардних штампаних знакова и логике, која стоји иза њих условљава експлозију и експанзију људских појмова, циљева и оријентација – духовних вриједности. „Ја” је формирано у оквирима традиционалне књижевно-писмене традиције. Ђоновићево „ја” рано се почело формирати (и формирало се рано!) на темељима до-

гате духовне традиције (не само народне) у којој је поникао и на темељима језика (одређене варијантности, стандардне посебности) који су његови велики духовни претходници подизали на висок ниво књижевног језика (књижевнојезичког израза). Ђоновић није остајао, а могао је, на нивоу богатог дијалекатског израза свога родног краја. Још у гимназијским данима знао је да ће с поносом (у зову свог бића) остати ијекавац, одговарајући суздржано, ђачки, ауторитету, директору:

„ – Али, господине директоре, ијекавштином су написана најбоља дјела наше књижевности: народне пјесме, Његошев ,Горски вијенац', Гундулићев ,Осман', Мажуранићева ,Смрт Смаил-аге Ченгића', Караџићеве списи, Богишићев ,Имовински законик' и др.”

Ђоновић је остајао у увјерењу у свој мисаони склоп (систем). (И био му је вјеран цијелог живота.) Васпитан на епској традицији, на ткању мисли (за некога спором ткању) клесаних као у тврдом камену, с богатом лексиком и посебном експресијом. Теме којима се бавио и мисли о њима које је формулисао најудобније су се смјештале, и удобно осјећале, у специфичном ијекавском књижевном изразу. Његова мисао и ијекавски књижевни израз добро одговарају значењу латинског израза *correlatio* узајамност (*con* – са, *relatio* – однос), узајамно представљање, узајамна зависност, „повезаност у хармоничну цјелину”.

Прочитао сам у доброј мјери поезију и прозу Јанка Ђоновића. Пробао сам, чак, да их измјестим из ијекавштине. Како би то пресликавање изгледало!? (Да се не задржавам овом приликом и на неким другим стварима везаним за лексику и стил. О томе има ријечи на другом мјесту.) Не иде! Настане нека флуидна пометња. Нешто се догоди! Нешто се изгуби! С превођењем на неки страни језик друга је ствар. Тада се књижевно дјело преводи (тумачи) у сасвим другом језичком систему. Преводилац (тумач) није, као што је сам аутор, у директном контакту „с објективном стварношћу”, него је у контакту с мислима о тој „стварности”, ауторовим мислима. Ђоновић је свим својим бићем, својом мишљу остајао вјеран језику свога краја, језику издигнутом на висок ниво књижевнојезичких захтјевности. И његов језик је данас, као и Лалићев, парадигма за наш обавезујући стандард.

Још је Сапир указао на то да структура језика једне друштвене групе у значајној мјери може одредити поглед на свијет и обрасце мишљења, дјеловања и понашања њених припадника. Језик није одвојен од култур-

них ткања и система, већ функционише као дио те културне цјелине са којом је у функционалном односу.

Увијек се може говорити о припадању писца ширем контексту (на одређени начин) и ужем (такође на одређени начин). Као и о томе да један језик може бити „инструмент више култура и цивилизација” и тада културне разноликости доводе до подјела на варијанте у оним дјеловима језика у којима се манифестују (Драган Коковић).

До неспоразума долази и кад се култура и језик проучавају изоловано. Ђоновић је у наслијеђеној култури, специфичној, вјековима формираној између боја и лелека, на очевој „рђавој баштини”, који нијесу престајали испод „врлетних брда и точила”. Обични говор човјека његова краја, поред богате епске реченице и драматике јаке силазне интонације, засићен је митским приповиједањем, проткан митским сликама; богат је стварношћу до митске обојености.

Тако се бијели наша љубав и наша вјера
Над овим тврдим праједовским раменом,
Које се управља од памтивијека
Својим болом и својим каменом.

(Дурмићор)

Истанчан је његов слух. И одлично зна у чему је допринос те културе ширем заједничком културном контексту. У овој пјесми Ђоновић мисли као горштак, али други би могао да буде прилаз кад је ријеч о темама које нијесу везане за Црну Гору. На примјер:

Тишина немјерљива влада у њему и око њега
Као починак и награда за онолике битака ломове.
Глухоћа у бијелој соби, као усред дубоког снијега,
Пада на лица другова, на ствари, на свезака томове.

(Тишина, Над одром Јована Поповића)

Могли бисмо ову пјесму, и неке друге, читати као да је написана екавштином. Амбијент и писац над чијим се одром тугује у екавштини је утемељен. Све је ово и истанчане психолошке природе за оне који у себи носе ово поднебље и мисао о њему. Као да „само они сами разумију себе саме”!

Али, тешко је, бар ијекавцима, екавски читати пјесму *Црмници*:

Познајем те издалека, долазећи у тебе,
 по твојим присојима и ријекама брзих токова,
 по маховином обраслим међама,
 по плодовима слатких сокова.
 Познајем те по тополама танковрхим
 што у бостанима дубе као свијеће,
 по виноградима виновитим,
 попрсканим модро у прољеће.

Или, можемо узети као примјере неке његове прозне текстове:

„...Јуче је срио једнога младога сељака, од кога је бар два пута старији, који говори као каква старина. Осјетио је дах епике, патријархалности. Кад се овај младић нешто чудило, глас му је звонио као суви бор:

– Е, ва-лим те до-же!

—————”

(*Дурмићор*, Путописна проза)

Стиче се утисак да би се Ћоновић у текстовима писаним екавштином (у којој се одлично сналазио) пребацивао („прешалтавао”) у други мисаони склоп (готово као систем), у коме се, такође, врло оригинално могао да испољава (и могао да афирмише!). Одлично је Ћоновић осјећао (и познавао) принципе стандардизације језика, његов шири систем и његове подсистеме. Сигурно је знао за Хегелове ријечи: „Један од најважнијих момената у образовању је да се говори на своме језику. Један народ припада себи..., да је човјек у својој својини код сама себе, да говори на свом језику, да на њему мисли Субјективна слобода не би могла да постоји без те форме, без мишљења на матерњем језику.” Само што ту Хегелову самосвијест не треба сувише уско доживљавати. Није је ни Ћоновић уско доживљавао. Ако би се сужавало Хегелово мишљење, отишло би се унедоглед. Али, на том путу се може остати, у специфичностима, уносећи „интелектуални свијет у властиту душевност, и у властиту самосвијест сазнавати, осјећати” (Хегел). Код Хегела се радило, прије свега, о односу њемачког језика према латинском језику.

Послије дугог и пажљивог читања, послје анализе структуре текста и богате лексике само се намеће мишљење да Јанко Ћоновић својим стваралаштвом (поезијом и прозом) спада у ред писаца који су на највишем нивоу афирмисали, и обогатили специфични црногорски књижевнојезички израз. Он (пјесник колоритне Црмнице, антифашиста, оптерећен

„мукама рода свога”, један од организатора послеријатних књижевних активности у Црној Гори) уводи нас својим дјелом у средиште црногорског књижевнојезичког израза. Његово дјело је од посебне важности за нашу писану духовност, а и за шири контекст духовности, као примјер на чему се заснива (и може да се заснива) посебност.

Nenad VUKOVIĆ

CORRELATION OF LANGUAGE AND MIND

Summary

This paper refers to the poet and prose writer Janko Djonovic and it is formed on foundations of rich spiritual tradition. Topics he dealt with and thoughts about them are located in the Montenegrin literary – lingual expression. The relation between his thoughts and his language well suits the meaning of Latin term *correlatio* – reciprocity.

Key words: *Janko Donović, writer, co-relation, thought, language, literary language, standard*